

Martin Heidegger: Úvahy II–VI Černé sešity 1931–1938

Přeložil Ivan Chvatík.

Praha, Academia 2023. 528 s.

Knihy obsahuje krátké filosofické úvahy, většinou v rozsahu pouze několika řádků, které si Heidegger zapisoval v třicátých letech. Přestože má označení „II–VII“, jde o první svazek tzv. Černých sešitů (*Úvahy I se nedochovaly*). V souvislosti s politickou stránkou díla (která ovšem nijak nepředstavuje myšlenkové těžiště deníků) by mohla být vznesena námitka, jestli je v pořádku vydávat knihu, v níž jsou vyjadřovány – třebaže nikdy bezvýhradné – sympatie k nacionálnímu socialismu. Domnívám se však, že tento temný stín na autorově díle je spíše silným důvodem pro vydání knihy, a to právě dnes, v dějinném okamžiku, v němž se nacházíme: při čtení Heideggerových deníků se ukazuje, jak se v myšlení, které se pokouší rozbít hranice nedotazovaných předpokladů a zahlédnout původnější rozvrhy, může skrývat zlý kořínek sympatií k totalitarismu, z něhož může vyrůst leccos hodně špatného. Situovanost myšlení – tedy zakotvenost jeho rozvrhů v určitém dějinném a geografickém světě – se může proměnit v nacionalismus, v mytologii *Blut und Boden*. Heidegger je sice příliš dobrým filosofem na to, aby podobným mytologiím někdy v nejmenším podlehl, od počátku ví, co si o nich myslet (jakýkoliv biologismus je s jeho myšlením v kterémkoliv období zcela neslučitelný), nicméně se zdá, že podobné teorie pokládá za *pokřivený výraz* uvědomování si historičnosti bytí a jeho výzev, tak jak se projevují v určité geografické situovanosti. Zpočátku se domnívá, že tyto a jiné „pokřivené“ projevy se netýkají vlastního jádra nacionálně-socialistického hnutí a že je možné od nich hnutí očistit; deníky jsou mimo jiné svědectvím o postupném vystřízlivění, třebaže nevíme, do jaké míry bylo toto vystřízlivění úplné. Příznačný pro tento vývoj je zejména oddíl zápisků z období Heideggerova rektorátu, který sám o sobě tvoří jakýsi *Minibildungsroman*.

Co na Heideggerově případě zaráží, je skutečnost, že u tak velkého myslitele převládlo blouznění o možné očistě nacismu (a zřejmě o tom, že očistěný nacionální socialismus se vydá polními a lesními stezkami jeho filosofie) nad zkušenostmi, které musel mít denně před očima: Heidegger se špatně rozhodl v situaci, v níž nebylo o čem se rozhodovat – to, co nacismus stavěl před oči, bylo čiré zlo, které bylo třeba jen odmítnout. Je dobře, že kniha vychází právě dnes, také z toho důvodu, že v situaci, kdy se na Heideggera odvolávají takoví ideologové ruského imperialismu jako Alexander Dugin, je třeba jasně promyslet rozdíl mezi ohledáváním nedotazovaných předpokladů racionality, které se děje v zájmu racionality samé, a opouštěním racionality ve prospěch nacionálního mýtu, dovnitř totalitního a navenek im-

perialistického. Důkazem toho, že Heideggerův filosofický postoj není nutně spjat s totalitarismem, pro nás mohou být osudy Heideggerova myšlení v normalizačním Československu, kde se jeho filosofie, zejména díky interpretacím Jana Patočky, stala jedním z východisek a opor svobodného filosofického myšlení, které se odmítalo smířit s totalitou.

Černé sešity na druhé straně ukazují, že Heideggerovy sympatie k nacionálnímu socialismu není možné odbýt jako dočasné pomýlení, které vlastně nemá nic společného s jeho filosofií. Spojení s nacionálním socialismem bylo sice znetvořením Heideggerovy filosofie (spojitost „mlčenlivého básnického naslouchání tichému hlasu bytí“ a antisemitského řádění SA je opravdu prapodivná), ale přece jen v ní mělo své kořeny, a právě v Černých sešitech je to dobře vidět. Jaký je vlastně jejich žánr? To je dost obtížné určit. Heidegger se v nich nezabývá jednotlivými otázkami a jednotlivými postavami z dějin myšlení, k nimž se obrací v jiných svých dílech a ve svých přednáškách, ale neustále jako by krouží – s používáním omezeného lexika stále se vracejících slov – v těsném okruhu počátku filosofie, jejího založení, základního postoje či naladění, které musí předcházet autentickému myšlení, z něhož musí autentické myšlení vyrůst a do něhož musí zůstat ponořeno. Základní naladění je tam, kde je zaslechnut hlas bytí v jeho dějinné podobě, tam, kde se k hlasu bytí obracíme a necháváme se jím v myšlení vést.

Kritická stránka úvah se obrací proti filosofickému a kulturnímu „provozu“, který je příliš hlučný na to, aby zaslechl hlas bytí určující základní styl epochy, a který ani nemá o naslouchání hlasu bytí zájem, spíše mu vadí jako něco, co svými výzvami hladkému provozu překáží. „Provoz“ se tedy vyznačuje absencí tázání po horizontu myšlení, po horizontu, jenž tvoří půdu, do které musí být myšlení zasazeno a v němž se ukazují filosofické otázky na pozadí bytí, myšlení se ukazuje jako dílo, které je ve službě bytí, vychází z bytí a obrací se k němu. Horizont tázání, k němuž se filosof obrací v určitém základním naladění, ke kterému tento horizont vyzývá, je ze své povahy něčím, co zakládá, a tedy přesahuje nejen tu či onu filosofickou otázku, ale oblast filosofie jako takovou – stává se výzvou, kterou se na myslícího a jednajícího člověka obrací dění epochy jako celku, a vyžaduje tedy nejen zaujetí postoje k dějinnému dění, ale přímo určitou formu podílu na něm, podílu, jenž se nemůže vyhnout ani politickému vyjádření (jakkoliv s rostoucím zklamáním z vývoje v Německu nabývá u Heideggera vrchu příklon k variantě jakési vnitřní emigrace, dobrovolného vystoupení z nenapravitelně upadlých kulturních a společenských poměrů). S odporem vůči „mechanickému“ a „formalistickému“ vědeckému a filosofickému provozu, který nevsazuje poznání do rozestřené dějinné bytí, souvisí Heideggerova nedůvěra k demokracii, která ovšem ze své podstaty má „mechanické“ (volební aritmetika) a „formalistické“ (formalismus zákona) rysy.

Způsob, jakým se hlas bytí ozývá v přítomnosti, má podle Heideggera své zvláštnosti, jimiž se liší od jiných epoch. Dosud v dějinách nevidaná nadvláda mechanické upadlosti a zapomenutosti na bytí je zároveň šancí přerodu, jaká tu ještě nebyla, šancí nového počátku, o kterém se mluví v mnoha zápiscích. V nejtemnější hodině se objevuje možnost spásy. „Má-li člověk vytušit bytnost, která je pro něho určena – stát se zakladatelem pravdy bytí (des Seyns) –, musí dojít k velkému zlomu, který přetrhává řetězy, jež poutají novověkého člověka k předmětnosti a jejímu provozování.“ Nový počátek se netýká toho či onoho, je nutně obratem ve všem, v myšlení, v umění, v sebezpochopení společnosti i ve vztahu k technice (Heidegger s ním dokonce – dokdy? – spojoval zrod nacionálního socialismu). Zvláštností nového počátku v oblasti myšlení je to, že pozvolna se odkrývající cesta kupředu je ustavována obratem zpět, je s obratem zpět svým způsobem totožná (aniž by byla tradicionalismem v obvyklém smyslu toho slova): nový počátek je *druhým počátkem*, který se uskutečňuje obratem k prvnímu počátku, k tomu, který se udál v řecké filosofii. Druhý počátek vyrostl z promyšlení prvního, řeckého počátku na počátku evropských dějin; tímto promyšlením bude mocí nový počátek získat očištěný vztah k silám přítomnosti. Mezi řeckým světem a dneškem leží temná epocha dějin s osamělými světélky německého myšlení těch, kteří byli s to zaslechnout něco z dobového hlasu bytí a vyjádřit to ve svých dílech (Leibniz, Kant), ale v níž vystupují pouze dvě postavy, jež něco podstatného pochopily z nejtemnějšího okamžiku dějin, z krize moderního světa, a mají tak bezprostřední význam pro druhý počátek. Je to Hölderlin, jenž pochopil vše, ale vyjádřil to pouze básnickým jazykem, který musí filosofie proměnit v dílo myšlení, a Nietzsche, který svou diagnózou nihilismu poukázal na podstatné rysy krize, ale jehož návrh řešení byl sám příliš poznamenán nemocí doby, kterou chtěl odhalit a léčit.

Kniha tedy odhaluje základy filosofování velkého evropského myslitele, je důležitým pramenem k pochopení Heideggerova politického smýšlení a jeho vývoje v třicátých letech (včetně vývoje postoje k rektorskému angažmá) i nedocenitelným příspěvkem k úvahám o vztahu filosofie a totalitarismu (a politiky vůbec) – v dnešní době více než jindy. Dílo vychází v přesném, pečlivě promyšleném, vynalézavém a kultivovaném překladu, který zachovává jak jemnost myšlenek, tak básnické kvality originálu. Hlavním problémem, s nímž se překladatel musel potýkat, byly Heideggerovy neologismy, archaismy, obnažování etymologie a posunování či zdvojování významů slov, jehož Heidegger často dosahuje prostřednictvím rozdělování slov spojovníkem. Toto rozdělování obnovuje význam částí, v celku slova ztracených. V těchto případech překladatel často velice důmyslně volí překlad jednoho slova několika slovy, která poukazují ke všem dílčím a navzájem si nahrávajícím výrazům; tam, kde je to potřebné, je německý výraz uveden v závorce. Překladatel také využívá těch způsobů překládání heideggerovského lexika, které už jsou v české filosofické literatuře zavedeny, jako je pře-

klad „Er-eignis“ jako „úvlast“, případně „ú-vlast“ (tento způsob překladu myslím pochází od Jana Patočky) anebo překlad archaického německého psaní „Seyn“ podobně archaickým českým „byť“, který v šedesátých letech zavedl Jiří Němec (nemýlím-li se, bylo to v překladu Heideggerovy stati *Vom Wesen der Wahrheit*) – „byť“ asi nepůsobí tak elegantně jako „Seyn“, ale je to zřejmě nejlepší možnost, jak „Seyn“ převést do češtiny.

Michal Ajvaz

Centrum pro teoretická studia,
společné pracoviště Univerzity Karlovy a Akademie věd České republiky
michalajvaz@seznam.cz

Tomáš Koblížek: La conscience interne de la langue *Essai phénoménologique*

Paris, Éditions Labert-Lucas 2021. 148 s.

Tomáš Koblížek nedávno vydal francouzsky psanou knihu „Vnitřní vědomí jazyka“ s podtitulem „Fenomenologická esej“. ¹ Autor v knize čerpá z řady filosofických a lingvistických teorií 20. století, jeho záměrem je však podle všeho předložit vlastní, originální koncepci. Snaží se především teoreticky vytěžit postřeh, podle něhož jazyk není pouhým vyjádřením na něm nezávislé zkušenosti, nýbrž je sám zvláštním typem zkušenosti. Mluvicí subjekt si je podle Koblížka prereflexivně vědom toho, co pomocí řeči dělá či může udělat, sebe a druhých ve vztahu k dané situaci, a pertinence toho, co říká či může v dané situaci říci. Kniha podle mého názoru velmi dobře souzní s řadou zajímavých motivů ze současné filosofie řeči a zkoumá možnosti, jak je originálně rozvíjet. Koblížkův přístup k fenomenologické tradici ovšem vnímám jako problematický. V následujícím textu shrnu argumentaci tří hlavních kapitol knihy a poté okomentuji vybrané aspekty textu související s fenomenologií.

V první kapitole Koblížek předkládá tvrzení, podle něhož základním předpokladem veškeré fenomenologie je pojmát řeč jako vyjádření předlingvistického myšlení či zkušenosti mluvčího. Z tohoto hlediska by se vyjadřovací funkce řeči úspěšně

---

1 Kniha obsahuje také dvacetistránkovou předmluvu od Clauda Imberta.